

Tatiana Zhurzenko Mälu geopoliitika

Pärast 1989. — nagu ka 1945. — aastat tuli Euroopal taas silmitsi seista oma vastuolulise minevikuga. Vahepeal on postkommunistlikes riikides ajalugu ümber jutustatud ja rahvuslik mälu institutsionaliseeritud. Kuid rahvuslikku mälu poliitikat saab mõista üksnes hiljutiste geopoliitiliste muutuste, nimelt külma sõja lõpu ja ELi laienemise kontekstis. Ehkki diskussioonid ühise Euroopa mälu võimalikkuse üle on alanud,¹ kalduvad need keskenduma pigem ihaldatavale Euroopa solidaarsusele kui vastsetele lõhestumisjoontele ja võimuvõitlustele Euroopa mandril. Kummatigi ei ole mälu poliitika, täpselt nagu energiapoliitikagi puhul asi niivõrd kommunistlikus minevikus kui tulevases poliitilises ja majanduslikus hegemoonias Euroopa mandril — teisisõnu, see on alati mälu geopoliitika.

Kommunistliku mälu "ülessoojendamine"

2002. aastal avaldas Charles Maier artikli, millele on sagedasti viidati hilisemates väitlustes ajaloolise mälu üle Euroopas.² Ta teeb vahet "kuumal" mälestusel fašistlikest kuritegudest, mis ei ole tänini kahvatunud, ja üsna lühiajalisel "külmal" kommunistimälestusel, mis aja möödudes vältimatult kiretuks muutub. Tõepoolest: kui holokaust jääb absoluutse kurjuse sümboliks inimkonna ajaloos, siis GULAGi ja stalinistliku terrori õudused on küll pärast Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemist kogu Euroopas hukka mõistetud, kuid pole leidnud võrreldavat institutsionaalset tunnustust (nt muuseumid, haridusprogrammid, ohvritele makstavad hüvitised).

Kui veenvalt Maieri argumentatsioon ka kõlaks, on viimastel aastatel välja ilmunud tõendeid, mis nõuavad tema väite — või vähemalt selle teise poole — revideerimist. Viieteistaastase eduka üleminekuperioodi järel, mis kulmineerus ELi vastuvõtmisega, tundus, et Ida-Euroopa riikide arved oma minevikuga on lõpuks klaaritud. Ometi võime tänapäeval näha kommunistlike mälestuste "ülessoojendamist" Ida-Euroopas. Mõelge Kaczyński "dekommuniseerimiskampaaniale" Poolas, kommunistimälestusi puudutatavatele vastuoludele ja poliitilisele võitlusele Ungaris (kus parempoolsed meelevaldajad 2006. aasta septembris lavastasid 1956. aasta Nõukogude-vastase ülestõusu "kordusetenduse"), või vaadake praegust konflikti Nõukogude sõduri kuju ümber Tallinnas, mis äratas nii Euroopa kui ka Vene avalikkuse tähelepanu ning on seitsaadik muutunud omaette temaks isegi ELi-Venemaa suhetes.

Üleeuroopalise mõõtme sai see diskussioon pärast seda, kui silmapaistev Läti poliitik Sandra Kalniete 2004. aasta Leipzigi raamatumessil oma avakõnes kutsus üles võrdsustama Euroopa mälestamiskultuure, väites, et "mõlemad totalitaarsed režiimid, nii natsistlik kui ka kommunistlik, olid ühtviisi kuritegelikud".³ Uut õli valati vaidlustulle 2005. aastal seoses fašismi üle

saavutatud võidu 60. aastapäeva pidustustega — juubeliga, mis paljastas ida- ja lääneeurooplaste ühtimatu suhtumise oma lähiminevikku. On enam kui ilmne, et pärast laienemist on Lääne-Euroopa ühiskondade mugav sõjajärgne üksmeel küsimärgi alla sattunud: mõningate ELi uute liikmete silmis ei sümboliseeri "Jalta" mitte vabastamist ega liitlaste poolt natsismi üle saavutatud võitu, vaid Euroopa jagamist, millega pool sellest mandrist jäeti neli aastakümnet kestnud repressioonide ohvriks.

Väitlused laienerud ELis kõlavad kokku sarnaste tendentsidega Euroopa postsovetlikel ääremaadel. Nn "värvilised revolutsioonid" (2003 Gruusias, 2004 Ukrainas) märgivad kõige tähendusrikkamat iseseisvumisjärget nihet antikommunistlikes rahvuslikes narratiivides. 2006. aasta mais avas Gruusia president Mihhail Saakaš vili Tallinna ja Riia eeskujul Thbilisis Nõukogude Okupatsiooni Muuseumi. 2006. aasta novembris võttis Ukraina parlament vastu seaduse, millega holodomor (bolševistliku valitsuse poolt esile kutsutud näljahäda 1932–1934) tunnistati genotsiidiks ukraina rahva vastu. Seadusele seisid vastu Regioonide Partei ja Ukraina Kommunistlik Partei ning Vene riigi esindajad nimetasid seda ukraina natsionalistide septsuseks. Aasta varem oli president Viktor Juš tšenko püüdnud muuta võidupüha tähendust, jättes ära traditsioonilise sõjaväeparaadi Kiievis ning kutsudes Nõukogude sõjaveterane ja UPA (Ukraina Ülestõusuarmee) veterane leppima. 2006. aasta mais asutati Ukrainas Poola mudelist innustust saanud Rahvusliku Mälu Instituut.⁴

Euroopa mälumaastiku niisuguste uute tendentside kõige ilmsem seletus oleks põlvkonnavaheetus. Noored poliitikud ja intellektuaalid, kes tänu oma eale ei pea kandma kaasas mineviku taaka ja kelle elulugudes ei leidu valgeid laike, pööravad oma "hilise sündimise armu" (Helmut Kohl) poliitika-Olümposel istuva vanema põlvkonna vastu. Kuid see ei ole ainus põhjus.

Paradoksaalsel kombel on üheks teguriks, mis on soodustanud praegust mälu esiletulvamist "vanas" Ida-Euroopas, just edukas liitumine ELiga. Enne 2004. aastat oli pääs Euroopa Liitu rahvuslik eesmärk, mis nõudis vähemalt minimaalsetki solidaarsust ning sellisena suutis rahvuslikke ladvikuid distsiplineerida. Nüüd, pärast postkommunistliku üleminekuperioodi lõppeesmärgi — "Euroopasse naasmise" — saavutamist, on tekkinud poliitiline vaakum, kus tõusevad taas pinnale vanad pinged.

Paljudes neist Ida-Euroopa riikidest tulid kommunistlikud parteid uuendatud kujul varsti pärast 1989. aastat taas võimule ja pidid tahes-tahmata läbi viima majandusreforme. Hoolimata kasvavast ebavõrdsusest ja pettumusmeeleoludest õnnestus neil oma rahvusi raske üleminekuperioodi vältel konsolideerida. Poolas, nagu märgib poola poliitikateadlane Aleksander Smolar, võimaldas "sotsialismi "reetmine" demokraatia kasuks vasakpoolsetel blokeerida reformivastaste liitumist ning aitas kaasa nende valijaskonna nostalgiliselt meelestatud ja minevikkuvaatava osa lõimimisele ühiskonda".⁵ Vasakpoolsete edu tulenes osalt nende bürokraatlikest kogemustest ja vana nomenklatuuri suhtevõrgustikest, mis aga jättis nad kaitsetuks poliitiliste võistlejate korruptsioonisüüdistuste ees. Konservatiivide ja rahvuslaste retoorikas seostati postkommunistliku vasaktiiva korruptsiooni tema minevikuga, täpsemalt ideoloogiliste ja struktuursete sidemetega vasakpoolsete ning endise kommunistliku režiimi vahel. Niisiis on lõpuleviimata dekomuniseerimisprotsess ja vajadus "minevikuga arved klaarida" tehtud poliitika tööriistaks. See võib seletada, miks nende riikide "kommunismimälestuste" diskursuses domineerivad tänapäeval parempoolsed poliitilised jõud. Kui perestroika ajal ühendas ajaloolise õigluse taotlus teisitimõtlejaid ja valitsevate kommunistlike parteide demokraatlikke

fraktsioone, siis ajaloolise arveteõendamise teine laine lõhestab Ida–Euroopa ühiskondi.

Põhjused, miks ajaloolise mälu pärast üha suuremat muret tunda, on Ukrainas ja Gruusias — kahes "uue" Ida–Euroopa postsovetlikus riigis, mis on läbi teinud "värvilised revolutsioonid" — erinevad. Uued reformistlikud juhtkonnad püüavad loiult venivat ülemineku ja kommunismist väljatuleku perioodi lõpule viia ning oma rahvaid ümber vormida euroopalikuks. Kommunistlikku minevikku eksternaliseerides ning ajaloolist mälu rahvuslikustades distantseeruvad nad sümboolselt endisest impeeriumist. See "suur hüpe edasi", mis peaks nihutama need riigid Euraasia kahemõttelisest geopoliitilisest ruumist Euroopa või Euro–Atlandi ruumi, nõuab märksa suuremat akrobaadiosavust kui too, millega kahe viimase aastakümne jooksul on hakkama saanud Balti riigid. Värvilisi revolutsioone võib käsitada Gruusia ja Ukraina Euroopa–meelsete demokraatlike jõudude reageeringuna ELi laienemisprotsessile. Selle näiteks on Demokraatliku Valiku Ühendus — uus regionaalne assotsiatsioon, mis asutati Juš tš enko ja Saakaš vili eestvõttel Lääne– ja Musta mere regiooni ümberkaardistamiseks osana Euroopast.⁶ Siin kasutatakse mälu poliitikat nende riikide (ümber)positsioneerimiseks Euroopa ruumis.⁷

ELi laienemisprotsessi geopoliitiline kontekst on ülimalt tähtis ka 1990. aastatel alanud Poola–Ukraina lepituspotsessi seisukohalt. Selle potsessi viimaseid saavutusi (1943.–1944. aasta Volõõnia tragöödia ühist mälestamist, Poola sõjaväememoriaali avamist Lvivis 2005. aastal, Juš tš enko Varssavi–visiiti 2007. aasta aprillis, et mälestada Poola kaguosa ukrainlaste väljasaatmise 60. aastapäeva, jne) tuuakse sageli esile positiivsete näidetena valusa minevikuga toimetulekust. Oranž revolutsioon aitas kõrvaldada selle potsessi teelt viimasedki poliitilised takistused. Toetades Ukraina riigi iseseisvust ja demokraatlikkust ning esinedes mineviku traumadest hoolimata Ukraina ELiga liitumise väljavaadete eestkõnelejana, võib Poola endale lojaalse naabri ja loob puhvrit, mis kaitseb ta idapiiri ettearvamatult Venemaa eest; samuti suurendab ta oma mõju Ida–Euroopas ning seega ka kaalu Euroopa Liidus. Ukraina omakorda tasakaalustab partnerluse kaudu Poolaga Venemaa ikka veel tugevat mõju ning saab endale liitlase ja eestkõneleja ELis.

Nii "vanas" kui ka "uues" Ida–Euroopas on kommunistliku mälu "ülessoojenemine" olnud laienemisjärgne nähtus. Nii uutes ELi liikmesriikide kui ka nende naabrite puhul on ELi laienemine saanud katalüsaatoriks väitlustele kommunistliku mineviku ja mälu poliitika üle.

"Jalta" forever: Venemaa langus ja tõus

Kuid praegusel kommunismimälestuste buumil Ida–Euroopas on veel üks põhjus — nimelt Venemaa muutuv roll Euroopa mandril.

Pärast 1980. aastate teist poolt tabas Venemaad samasuguse mälutulv nagu enamikku Ida–Euroopa riike. Veel enam, impulsid selleks tulidki impeeriumi keskusest: avati salaarhiivid, Solženitsõni varem keelatud teosed ilmusid *paperback*–väljaannetes ja Moskvas pidas Rahvasaadikute Kongressile kõne Andrei Sahharov. Kollektiviseerimisperioodi julmused, stalinistliku terrori ja GULAGi süsteemi koledused, tervete rahvaste küüditamised — kõik need tabud said äkki avaliku debati aineks. Kuid Nõukogude impeeriumi kokkuvarisemine ning endiste satelliitide ja Nõukogude vabariikide järgnenud "ohvristaatus"–nõuded jätsid Venemaa üsna üksi kandma ajaloolist vastutust ülemaailmse kommunismi kuritööde eest — koorem, mis osutus

impeeriumijärgse Vene eliidi jaoks liiga raskeks. Kuigi vene ametlikus diskursuses sai Jeltsini valitsusajal valdavaks nõukoguliku mineviku antikommunistlik tõlgendus,⁸ kompromiteeris tema ambivalentne tegevus venelaste silmis demokraatia-ideed. Hiljem hakati Jeltsini antikommunismi seostama Venemaa (Nõukogude Liidu) lüüasaamisega külmas sõjas ning poliitiliselt ja majanduslikult nõrga Venemaa ideoloogilise allutamise ja Läänele.

Sellise arengu pidurdamiseks ning rahvusäärmusluse ja läänemeelsete lüüasaamismeeleolude vahel kõikuva demoraliseerunud ja segadusseadetud ühiskonna konsolideerimiseks tegi Vladimir Putin ajaloolisest mälestusest oma tööriista. Nõukogude mineviku kui "meie ajaloo osa" rehabiliteerimine ja normaalseks kuulutamise sobib kokku etatismi-ideoloogia taaselustamisega, mis on olnud vene identiteedi põline allikas. Viimastel aastatel on selline suhtumine nõukogulikkude minevikku lülitatud vastloodud "suveräänse demokraatia" paradigmasse, mis eitab Lääne normatiivse mudeli universaalsust ning legitimeerib Venemaa "oma teed". Nõukogulik ajaloonarratiiv on hoolikalt ümber kirjutatud, et kriipsutada alla järjepidevust ning "retuš eerida mõrasid ja kriisihetki" (näiteks kõrvaldades ametlikust tähtpäevadekalendrist Oktoobrirevolutsiooni aastapäeva 7. novembri ja tähistades saja aasta möödumist Venemaa esimese duuma kokkukutsumisest 1906. aastal).⁹

Putini "ajalootegemise" rabavaim näide on üleskõpitsetud nõukogulik narratiiv "Suurest Isamaasõjast". Uue Venemaa alusmüüdiks ei ole saanud mitte 1991. aasta igav "revolutsioon", vaid võit Teises maailmasõjas. Nagu on märkinud vene sotsioloog Boriss Dubin: pärast seda kui Oktoobrirevolutsioon, sotsialism ja NSVL oma sümbolse tähenduse kaotasid, on Nõukogude Liidu roll fašismi võitmisel jäänud selle riigi arvatavasti ainsaks vaieldamatuks panuseks maailmaajalukku.¹⁰ Dubin selgitab, et Suure Isamaasõja narratiivi järjepidevus vene massiteadvuses ulatub juuripidi Brežnevi ajastusse. Nostalgilise igatsuse objektiks ei ole tänapäeval saanud mitte ainult nende aastate suhteline turvalisus ja heaolu, vaid ka kollektiivne identiteet. See ühise saatuse tajumise, mingi "meie" osaks olemise tunne, millest tänapäeval nii kibedat puudust tuntakse, ammutas elujõudu 1970. aastail loodud Suure Isamaasõja konstruktsioonist. Näib, et aja möödudes ei ole see konstruktsioon sugugi iganenud, vaid hoopis tähtsust juurdegi võitnud.

Kuid see müüt ei puuduta mitte ainult Vene ühiskonda. Sellel on ka geopoliitiline mõde. "Suur võit fašismi üle" kujutas endast Nõukogude Liidu (Venemaa) jaoks pääset maailma suurvõimude klubisse, legitimeeris tema uue staatuse Euroopa mandril ning ta vastse mõjusfääri. Ida-Euroopa vabastajana "fašistlike barbarite" käest ei tõusnud Venemaa mitte üksnes võimsaks, vaid ka "Euroopa" riigiks. Fašismi üle saavutatud võidust alates on nii Venemaa kui ka EL tuletanud oma legitimeerimise sellest 20. sajandi põhisündmusest. Praegustes Vene-Poola, Vene-Eesti ja Vene-Läti konfliktides lähiajaloo üle on Moskva jaoks kaalul Venemaa staatuse "Euroopa riigina" ja "Euroopa vabastaja" sümbolne kapital. Ma ei tahaks, et mind vääriti mõistetakse: "Euroopa" all pean ma siin silmas Euroopat tema vanas, ELi-eelses geopoliitilises tähenduses. Ikka veel veendununa, et poliitikat tehakse Pariisis, Berliinis ja Londonis, eirab Moskva oma endisi satelliite ning eelistab üle "uute" Euroopa riikide peaaegu kõnelda "vanadega". Rõhutades visalt "Teise maailmasõja tulemuste pöördumatust", tuletab Moskva neile meelde, et maksis oma pääsmise Euroopa klubisse kinni 1945. aastal Jaltas. Mõistes hukka "neofašismi" ja "natsikollaborantide ülistamist" Balti riikides, võtab Moskva sisse euroopalike väärtuste tõelise, Euroopast endastki tõelisema kaitsja positsiooni.

Seetõttu ei saa nüüdseteski ajaloolist mälu puudutavates diskussioonides Jaltast kui Euroopa sõjajärgse korralduse sümbolist kuidagi mööda minna. Idaeurooplaste silmis on Jalta uue rõhumise, Lääne reeturlikkuse ja rahvusliku alanduse sümbol. Vene juhtkonna silmis on see geopolitiilise triumfi suurim silmapilk. Jalta sümboliseerib Venemaa juhtrolli Hitleri–vastases koalitsioonis, tema panust "tsivilisatsiooni võitu barbaarsuse, elu võitu surma üle".¹¹ Ehkki poliitilised piirid ja mõjusfäärid Euroopas on muutunud, tahab Venemaa säilitada oma staatust Euroopa suurriigina. Rohkem kui kunagi varem vajab Venemaa praegu "Suure Võidu" ja "Euroopa vabastamise" sümboolset kapitali, et legitimeerida oma ambitsioone uue ja tugevama positsiooni saavutamiseks Euroopa mandril.

Kummatigi näib Venemaa kas eiravat või mitte mõistvat, et ta kõneleb Euroopaga iganenud keeles. Venemaa ametlikus diskursuses on uhkus Suure Võidu üle lämmatanud leina ohvrite pärast ning omaenda tegude kriitilise vaagimise. Teisiti öeldes: Venemaa ei ole läbi teinud üleminekut "triumfilt traumale", kui kasutada saksa sotsioloogi Bernhard Gieseni sõnu.¹² Õigluse nimel tuleb tunnustada, et teistelgi Euroopa rahvastel on oma minevikuga leppimisel raskusi. Kuid neil on üks "ajalooline eelis" — nimelt nemad on Moskva ohvrid ja võivad seetõttu loota moraalsele krediidile.

Viisteist aastat pärast Nõukogude Liidu lagunemist on Venemaa Euroopa mandri idaosas taas sõltumatu võimukeskusena esile kerkinud. Ta käitub omaenese reeglite järgi ja provotseerib avalikke vastasseise oma naabritega. Nagu näitasid hiljutised gaasikonfliktid Ukraina ja Valgevenega, ei kõhkle Venemaa oma energia–suurriigi positsiooni geopolitiilise mõjujõu saavutamiseks ära kasutamast. Venemaa võimu suurenemisega Euroopas käivad käsikäes püüded nõukoguliku mineviku kui Venemaa imperiaalse hiilguse lahutamatu osa rehabiliteerimiseks. Asjade niisugune areng annab toitu endiste Nõukogude Liidu satelliitide, praeguste Euroopa Liidu liikmesriikide traditsioonilisele russofoobiale, kelle silmis Venemaa on juba algusest peale Euroopa antipood. Seega võib laienemisjärgse Euroopa kasvavat muret kommunistliku mineviku pärast võtta ka kui Venemaa uute majanduslike ning poliitiliste ambitsioonide ja mõju ees tuntava hirmu üht sümptomit.

Rahvuse taasehitamine -- kommunismi eksternaliseerimine

Oma raamatus Euroopa ajaloost aastail 1945–1989 näitab ameerika ajaloolane Tony Judt,¹³ et sõjajärgse Lääne–Euroopa riikidel (kui välja arvata Saksamaa) õnnestus oma demokraatiat konsolideerida ja suhteliselt kiiresti majanduslikult kosuda mitte just viimases järjekorras tänu sellele, et neil oli võimalik faš ism kui võõramaine ilming eksternaliseerida. Laastava sõja, selle kuritegude ja ohvrite, sealhulgas ka holokausti eest peeti ainsana vastutavaks natslikku Saksamaad. Teised rahvad eelistasid omaenda "kohalikud" faš istid ja natside poolehoidjad ning oma vabatahtliku või pealesunnitud osaluse natside kuritegudes lihtsalt ära unustada. Uutes rahvuslikes narratiivides tõusid keskele kohale antifaaš istlikud vastupanu– ja partisaniliikumised. Pärast 1945. aastat eelistasid isegi varem Hitleriga liidus olnud riigid, kes olid sidunud tema agressiivsete plaanidega omaenese territoriaalseid ambitsioone, näha endas pigem ohvreid. Kui kõige silmapaistvamad kollaborandid olid oma karistuse kätte saanud, tundsid Euroopa riigid end oma faš istlikust minevikust puhtakspestuna. Faš ismi võis esitada mingi täiesti võõrast päritolu, välisjõududest — agressioonist, *Anschluss*'ist, okupatsioonist — põhjustatud episoodina rahvuse ajaloos.

Kui vaadata, kuidas tänapäeva Ida-Euroopa riigid on pidanud pärast 1989. aastat oma kommunistliku mineviku maadlema, jääb silma mõningaid paralleele sõjajärgse perioodiga. Tüüpjuhul on Ida- ja Kesk-Euroopa noored demokraatiad rajatud kommunistliku mineviku eksternaliseerimisele, selle esitamisele mingi võõriku nähtusena, mis oli rahvale peale surutud võõra jõu (Nõukogude Liidu) poolt ja vastu tema tahtmist. Üks selle narratiivi kõige lõõvamaid versioone on Milan Kundera metafoor kommunistlikust Euroopast kui "pantvangis Läänest",¹⁴ mis suutis lääneeurooplastes edukalt esile kutsuda solidaarsustunnet oma kaaseurooplaste vastu, kelles nüüd nähti Moskva poolt väevõimuga itta veetud ohvreid.

Veel võimsamaks muudab selle narratiivi tema taga peituv "Euroopa" ja "Aasia", tsivilisatsiooni ja barbaarsuse dihhotoomia. Kommunismi kujutatakse asiaatliku barbaarse jõuna, mis ähvardab Euroopa tsivilisatsiooni. Seda laadi orientaliseerimine teeb kommunismi eksternaliseerimise veelgi lihtsamaks.

Alusmüüdi neile uutele demokraatiatele kui rahvastele, kes lõpuks ometi oma ajaloo on enda kätte võtnud, pakkusid "sametrevolutsioonid". Need müüdid suudavad küll rahvust vaimustada ja konsolideerida, tõukavad aga selle käigus enda seast peaaegu möödapääsmatult välja teatud erandeid. "Okupandid", "kollaborandid", "stalinistid", "Kremlis viies kolonn" — need kõik heidetakse rahvuslikust ohvrikogukonnast välja. Ainult mõningatel juhtudel iseloomustab väljatõugatud — näiteks endiste liiduvabariikide venekeelset elanikkonda — etniline marker. Samal ajal tegeldakse vana režiimi aegsete lindpriide rehabiliteerimisega. Selle protsessi käigus tõusevad esile uued sotsiaalsed ning poliitilised hierarhiad, uued kultuurilise hegemoonia süsteemid, mis marginaliseerivad vana eliidi. Niisugune sümbolse kapitali ümberjagamine (kommunismijärgse erastamise irooniline paralleel) mõjutab mitmeid põlvkondi, etnilisi ja keelerühmi, religioosseid kogukondi ja kutserühmitusi (näiteks riigiametnikke, ülikooliprofessoreid jne).

Kommunismi eksternaliseerimine ja sellest tulenev ohverrahva staatus annab moraalise alibi — veel üks paralleel fašismi eksternaliseerimisega sõjajärgses Euroopas (võtkem näiteks Austria)¹⁵. Selle loogika järgi ei saa rahvast, kellelt on röövitud vabadus, tema kuritegude eest vastutusele võtta. Oma artiklis "Ohvrite võistlus", mis analüüsib Ukraina mälu poliitikat, osutab Wilfrid Jilge Ida-Euroopa intellektuaalide kalduvusele konstrueerida "rahvuslikke holokauste" ja seeläbi oma rahvale ohvristaatust luua. "Sääraselt moraalise üleoleku positsioonilt õigustatakse oma rahva kuritegusid kui kaitseaktsioone (...) Selles kontekstis kasutatakse rahvuslikke stereotüüpe ära selleks, et distantseerida "omaenda" rahvuslikku ajalugu Nõukogude "võltsitud" ajaloost ja seega "puhastada" "oma rahvas" kõigest nõukogulikust."¹⁶

Värvilised revolutsioonid: mälu ümberlaadimise poliitika

1990. aastatel löid poliitilised režiimid enamikus endistes Nõukogude vabariikides uusi rahvusliku ajaloo narratiive, ühendades Nõukogude pärandi selektiivse omastamise ja oma rahva kui Moskva endise "koloonia" osalise viktimizeerimise. Seda kompromissi (mida Ukraina puhul on ulatuslikult analüüsinud politoloog Mõkola Rjabtšuk)¹⁷ võib osalt seletada postsovetlike liidrite nomenklatuursete juurtega, osalt nende murega poliitilise stabiilsuse säilitamise pärast lõhenenud ühiskonnas. Valitsevate režiimidega opositsioonis olevad "rahvuslikud demokraadid" ja rahvuslased kritiseerisid seda kompromissi kui nõrkuse ja Moskvale allajäämise ilmingut. Kuid Gruusias ja Ukrainas toimunud värvilised revolutsioonid on vähemalt neis kahes riigis muutnud lähenemist kommunistlikule minevikule. Nagu juba mainitud, on

Tbilisis nüüd olemas oma Nõukogude Okupatsiooni Muuseum. See Eestist ja Lätist eeskujuga võttev okupatsiooniparadigma väljendab Gruusia uue juhtkonna ametlikku suhtumist nõukogude minevikku. See kriipsutab alla stalinismi ja nõukogude režiimi võõramaiseid juuri ning paigutab Gruusia nõnda Euroopa (või Euro-Atlandi) geopoliitilisse konteksti. Pealegi võib kujutleda, et grusiini kõrvus kõlab "Nõukogude okupatsioon" kokku ka riigi praeguse separatistlike territooriumide probleemiga, mida Moskva nii poliitiliselt kui ka sõjaliselt avalikult toetab. Ja nii on minevik seotud olevikuga...

Pärast oma Tbilisi-visiiti 2007. aasta märtsis kutsus Ukraina president Viktor Juš tš enko ukrainlasi üles koostama näitust, mis võtaks eeskujuga Gruusia Nõukogude Okupatsiooni Muuseumist. Peale selle on Kiievi uus juhtkond astunud teisigi tõsiseid samme, nagu näiteks seaduse vastuvõtmine, millega holodomor kuulutati genotsiidiks ukraina rahva vastu, ja Rahvusliku Mälu Instituudi asutamine. Ometi ei ole Ukrainal hoolimata neist sammudest siiaani kommunistliku režiimi kuritegudele ja selle ohvrite mälestamisele pühendatud "riiklikku" muuseumi. Otsustava tähtsusega on küsimus, kas "nõukogude okupatsioon" paradigma ja selles vihjamisi sisalduv kommunismi radikaalne eksternaliseerimine oleks ukraina rahva enamikule vastuvõetav. Säärase lähenemise konstruktiivset arutelu ei tee keeruliseks mitte üksnes Ukraina praegune konstitutsiooniline kriis ja maa äärmine poliitiline polariseeritus.

Ukraina ajaloo regionaalsed narratiivid ei ole mitte üksnes erinevad, vaid mõnikord lausa üksteisele vasturääkivad. Eelkõige käib öeldu Teise maailmasõja kogemuse kohta. Tõepoolest okupeeris Punaarmee 1939. aastal Lääne-Ukraina, ja seal ei ole unustatud Nõukogude režiimi jõhkru ei Teise maailmasõja ajal ega selle järel. Riigi idaosas seevastu seostatakse sõna "okupatsioon" ainult natside režiimiga ja mõistet "vabastamine" Nõukogude armeega. Lääne-Ukraina näeb end kahe suurriigi — Natsi-Saksamaa ja Nõukogude impeeriumi — vahelise võitluse ohvrina, kellel seetõttu oli legitiimne õigus end kaitsta; puhutist koostööd natsidega peetakse hinnaks, mida tuli maksta riikliku iseseisvuse nimel. Enamik idaukrainlasi näeb oma minevikku teises valguses: nad võitlesid õlg õla kõrval venelastega, kaitstes ühise vaenlase vastu oma maad, nii nagu see tol ajal oli, ning aitasid seega kaasa faš ismi võitmisele. On väheusutav, et nad aktsepteerisid narratiivi, milles neid näidatakse Vene võimu passiivsete ohvritena ja "oma rahvusliku identiteedi kaotanud rahvana". Pigem näevad nad end aktiivsete subjektidena, kaasatäitjatena Nõukogude ajaloo draamas (mis ei tähenda, et nad oleksid ikka veel stalinistid, kes imetlevad pimesi Nõukogude režiimi).¹⁸

Ajaloolise mälestuse niisuguste regionaalsete erinevuste tõttu on Ukrainas raske saavutada kommunismi eksternaliseerimist "normatiivse" Balti mudeli¹⁹ järgi. Kumbagi narratiivi ei saa lihtsalt eirata ega summutada; ent ka leppimine on väga raske.

Näib, et Ukraina juhtkond mõistab seda raskust ning paneb seetõttu suuremat rõhku 1933.–1934. aasta holodomorile kui rahvusliku mälu mõlemas versioonis vähem vaidlusi põhjustavale sündmusele. Rida selle tragöödia mälestamiseks mõeldud hiljutisi ametlikke ettevõtmisi teeb holodomorist otse riigi lähiajaloo keskse sündmuse, "Ukraina holokausti".²⁰ Sümbolset seost holokaustiga kinnitas ka president Juš tš enko Ukraina parlamendile esitatud seaduseelnõu. See näeb ette kriminaalvastutuse nii holodomori kui ka holokausti eitamise eest.²¹

Juž tš enko valitsusaja mälupoliitika tulemusel on sündinud metanarratiiv, mis liigitab Ukraina ohverrahvaste kategooriasse, sidudes endasse kõik 20. sajandi kesksed ajaloosündmused kodusõjast ja sovetiseerimisest kuni Tš ernobõli katastroofini välja. Ukraina rahva kannatuste seas loetakse seal üles nii holodomor kui ka holokaust, vältides nii "ohvrite võistlust", nagu Gilge seda nimetab, ning sobitatakse "Suur Isamaasõda" ühte rahva vastomandatud ohvristaatusega. Nagu on märkinud Sofia Gratš ova, esitatakse seda sõda uues ametlikus versioonis pigem traagilise kui heroilise sündmusena. Nõnda muutuvad ukrainlaste kannatused, kes olid sunnitud mõlemal pool rindejoont üksteise vastu võitlema, "faš ismi üle saavutatud suurest võidust" tähtsamaks.²²

1991. aastal alanud nõukogude ajaloonarratiivi delegitimeerimise ja rahvuslike ajalugude (re)konstrueerimise üks tähtis tagajärg on ohvrite tagasiulatav rahvuslikustamine. Vastavalt ohvrite kahele peamisele kategooriale kasutatakse kaht erinevat strateegiat. Need, kelle saatuse eest peetakse vastutavaks Nõukogude režiimi — stalinistlike repressioonide, kollektiviseerimise ja massimõrvade ohvrid — tuleb nüüd esimestena lisada kujuteldavasse rahvuskehasse, mis koosneb "surnutest, elavatest ja neist, kes pole veel sündinud" (Tarass Ševtš enko). Uue rahvusliku ajaloonarratiivi järgi tappis Nõukogude režiim nad sellepärast, et nad olid ukrainlased.²³ Üks säärane näide on holodomori kuulutamise genotsiidiks ukraina rahva vastu.²⁴ Ehkki Ukraina ühiskonnas valitseb põhimõtteline üksmeel, et holodomor oli organiseeritud näljahäda, mille kutsus esile Stalini kollektiviseerimispoliitika, jääb selle tragöödia "rahvuslikustamine" vaieldavaks. Kanada Ukraina-uuringute ekspert Dominique Arel (kes toob tugevaid argumente selle kasuks, et lugeda holodomori genotsiidiks) märgib, et sel sildil "on säilinud teatavaid etnilisi konnotatsioone ja idaukrainlased mõtestavad seda seadust kui järjekordset katset süüdistada "Venemaad" selle eest, mis toimus "ukrainlastega", ehkki seadus otsesõnu midagi säärast ei ütle".²⁵

Sõnadetagi on selge, et just nii tõlgendas holodomori-seadust ka Moskva. Hiljaegu teatas vene meedia, et Venemaa Föderaalne Julgeolekuteenistus (FSB) teeb avalikkusele kättesaadavaks arhiividokumendid, mis näitavad 1932.–1933. aasta näljahäda ulatust teistes regioonides, näiteks Volgamaal ja Kasahstanis. Mõned vene ajaloolased on nimetanud Ukraina holodomori-seadust "tantsuks ohvrite haudadel"; nad väidavad, et see tragöödia "peaks meie rahvaid ühendama, mitte lahutama".²⁶ Niisiis lööb Venemaa ohvrite võistluses kaasa. Praegu ei ole Moskva jaoks kaalul mitte see, kuidas ohvrite tegelikku arvu varjata või ettekavatsetud tapmise fakti maha salata, vaid kuidas takistada Ukrainat selle pealt sümboolset kapitali kogumast.

Teise kategooriasse kuuluvad natside okupatsiooni ja Teise maailmasõja ohvrid. Nonde pühitsetud "kahekümne miljoni", "suure võidu eest makstud hinna" sisse loeti nii Nõukogude tsiviilisikud, sõdurid-ohvitserid ja partisanid kui ka faš ismivastased vastupanuaktivistid. Brežnevi-aegse Suure Isamaasõja narratiivi koostamise käigus pani nende ohvrite institutsionaliseeritud mälestus aluse "uuele ajaloolisele kogukonnale — nõukogude rahvale". Tänapäeval on neile ohvritele oma tagasiulatava, kuid selektiivse nõude esitanud ka mitmesugused rahvuslikud "mälukogukonnad" (Charles Maier). Nõukogude tsiviilisikuist ohvreid on suhteliselt lihtne taasrahvustada. Kuid Nõukogude sõjaväelastest ohvreid on uutesse kujuteldavatesse "elavate ja surnute" rahvuskogukondadesse hõlmata raskem, sest nemad esindavad "võõra" kommunistliku režiimi võimu ja on seetõttu uues sümbolises hierarhias marginaliseeritud. Nende "mälukogukond" on peaaegu kadunud. Enam kui pool sajandit pärast nende surma on Teise maailmasõja võitjatest saanud külma

sõja kaotajad.

Seetõttu on postkommunistlikel eliitidel peaaegu kõikjal Ida–Euroopas raskusi Nõukogude sõjamemoriaalide integreerimisega oma uude rahvuslikku mälumaastikku. Ühelt poolt on ajaloo rahvuslikustamine ning kommunismi edukas eksternaliseerimine muutnud need memoriaalid vastumälestuste ja alternatiivsete narratiivide jaoks häirivaiks sümboliks. Need on muutunud pahameelt, protesti ning provokatsioone tekitavateks paikadeks. Teiselt poolt tähistavad Nõukogude sõjamemoriaalid jätkuvalt Venemaa geopoliitilist mõju ja ambitsioone. Sisekonflikte on lihtne väljastpoolt hõõgvele puhuda.

Niisiis on Venemaa jäänud postsovetliku ruumi rahvuslikus mälupoliitikas nii välis– kui siseriiklikuks teguriks, nagu seda ilmekalt tõendasid hiljutised sündmused seoses Nõukogude sõduri kujuga Tallinnas. 2007. aasta aprilli lõpus kutsus Eesti valitsuse otsus see mälestusmärk maha võtta ja 13 Nõukogude sõduri säilmed ümber matta esile vene keelt kõneleva elanikkonna protesti ning Moskva vaenuliku reaktsiooni. Vene riigiduumi ähvardas kehtestada Tallinna vastu kaubandussanktsioonid ja katkestada diplomaatilised suhted oma endise liiduvabariigiga. Kui politsei mälestusmärgi asupaiga inimestest tühendas, kasvasid kuju kaitsjate rahulikud meeleavaldused üle määratsemiseks. Järgmistel päevadel piketeerisid Moskvast Eesti saatkonna ees Putini–meelsete noorteorganisatsioonide Naš i ja Mestnõje aktivistid. Eesti valitsus püüdis tehtud kahju heastada ning pani kuju kiiruga taas üles Tallinna äärelinnas asuvale sõjaväekalmistule; kummatigi ei ole see konflikt praegugi veel kaugeltki lahendatud.

Nii Tallinna kui ka Moskva poliitilised motiivid on selged, aga kuidas jääb Eestis elava nn venekeelse elanikkonnaga? On nad tõesti kõigest Kremli viies kolonn, keda Venemaa geopoliitilistes huvides ära kasutatakse? Kahtlemata tuleb ette ka ärakasutamist, kuid ma usun, et kohalikud venelased võitlevad oma sümbolse tunnustamise eest, õiguse eest olla esindatud rahvuslikul mälumaastikul. Nende häda on selles, et pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist on nende käsutuses olevad sümbolised ressursid täielikult devalveerinud ja vastuolus uue rahvusliku ajaloonarratiiviga.

Ühelt poolt ELi ittalaienemise, teiselt poolt Venemaa kasvava võimu ja ambitsioonide tagajärjel kasvavad Ida–Euroopas pinged ning on tekkimas uued eristavad piirid. Need pinged ja konfliktid väljenduvad sümbolises võitluses kommunistliku mineviku pärast. ELi laienemine on tekitanud vajaduse Euroopa ajaloo rahvusülese, ühise narratiivi järele. Samal ajal on see kõikjal kogu Liidus õhutanud lõkkele populistlikku rahvuslust, andes samal ajal perifeeriale lootust ühel heal päeval samuti klubi liikmeks saada. Uutes liikmesriikides kasutavad populistid kommunistlikku minevikku ära poliitilise relvana oma oponentide vastu, sellal kui nende postsovetlikes naaberriikides kasutatakse ajalugu ära Euroopa identiteedi taotlemiseks ning Moskva mõju alt vabanemise vahendina.

PS. Aasta on möödunud ajast, kui konflikt nõukogude mälestussamba ümber Tallinnas näitas, et mälusõjad Ida–Euroopa piirialadel pole kaugeltki lõppenud. Peale selle, et Tallinna sündmustel oli järelekasid teisteski postkommunistlikes maades (näiteks Poolas), mõjutavad ajaloolased vaidlused ikka veel piirkonna rahvusvahelisi suhteid.

Keskendun ainult Ukrainale, mille juhtkond ajab innukalt Euro–Atlandi integratsioonipoliitikat. Seetõttu on riigist saanud areen ajaloomälu

konfliktidele, mis peegeldavad Ukraina ühiskonna sisemisi (regionaalseid ja kultuurilisi) lõhesid, aga samuti kasvavaid pingeid Ukraina–Vene suhetes. Moskva pettumus ja viha Ukraina selgelt läänemeelsete püüdluste suhtes väljendub sageli taotluses kaitsta "ühist ajalugu" "manipulatsioonide" ja "provokatsioonide" eest, samal ajal Kiiev kasutab lugu Ukraina rahvast kui ohvrast ning Ukraina Ülestõusarmee heroiseerimist oma poliitilise suveräänsuse ja geopoliitilise valikuõiguse õigustamiseks.

2007. aasta oktoobris nimetas president Juš tš enko UPA 1940. aastate väejuhi Roman Šuhhevõtš i postuumselt Ukraina kangelaseks ja kuulutas välja UPA 65. aastapäeva piduliku tähistamise. Need otsused ei leidnud väljaspool Lääne–Ukrainat erilist poolehoidu ning Ida- ja Lõuna–Ukraina kohalikud võimud suurel määral boikoteerisid neid; vasakpoolsed ja venemeelsed jõud avaldasid meelt nende sõnul "natsikollaborantide" rehabiliteerimise poliitika vastu.

Nädal hiljem lõhkusid Vene radikaalse Euraasia Noorsooliidu aktivistid Ukraina rahvuslikke sümboleid Hoverla, Ukraina kõrgeima mäe tipul. Eurasistide peaideoloog Aleksandr Dugin ütles, et aktsiooni kutsus esile Juš tš enko otsus mälestada Šuhhevõtš it. Hoolimata tugevast siseriiklikust vastuseisust on Ukraina valitsus jäänud UPA rehabiliteerimise poliitikale kindlaks: noor ajaloolane Volodõmõr Viatrovõtš nimetati sel aastal Ukraina Julgeolekuteenistuse (SBU) juhi akadeemiliseks nõunikuks ning talle tehti ülesanne teha avalikkusele kättesaadavaks SBU arhiivid ja propageerida positiivset pilti UPAst. Moskva aga on selles küsimuses järeleandmatu. Kuigi "ühismälu" teema oli päevakorras 2008. aasta veebruaris Juš tš enko kohtumisel Putiniga ja mõlemad pooled jõudsid kompromissile Poltaava lahingu 300. aastapäeva ühises tähistamises, mis hõlmaks ka vene historiograafias sajandeid reeturiks peetud ukraina hetmani Mazepa rolli positiivset ümberhindamist, rõhutas Vene pool, et ei aktsepteeri kunagi "natsikollaborantide" rehabiliteerimist.

Ukraina ja Vene "ühitamatu minevike" teiseks tülipunktiks jäi holodomori teema. Venemaa eitab endiselt katastroofi etnilist iseloomu ning keeldub kategooriliselt seda genotsiidiks nimetamast. 2008. aasta aprillis avaldas *Izvestija* intervjuu Aleksandr Solženitsõniga, kes samuti nimetas näljahäda "meie ühiseks tragöödiaks" ning hoiatas ohu eest, kui "vennasrahvaid üksteise vastu üles ässitatakse". Hiljuti pöördus Venemaa esindaja ÜROs rahvusvahelise üldsuse poole üleskutsega mitte liigitada 1930. aastate massilist näljahäda genotsiidiks. Ei pruugi kaugeltki juhus olla, et Ukraina–Vene mälusõja "kuumenemine" langes aega, mil lähenes NATO Bukaresti tippkohtumine, kus oli kõne all Ukraina liikmesuse teema.

¹ Vt nt: *Eurozine*. Focal point: "European histories. Towards a grand narrative?" www.eurozine.com.

² C. S. M a i e r, Heißes und kaltes Gedächtnis. Über die politische Halbwertszeit von Nazismus und Kommunismus. *Transit*, nr 22 (talv 2001–2002), lk 153–165.

³ Vt C. L e g g e w i e, Equally Criminal? Totalitarian Experience and European Memory. www.eurozine.com.

⁴ Ülevaadet Ukraina oranži revolutsiooni järgsest mäluoliitikast vt nt: S. G r a t š o v a, Pamjat, kontrpamjat i politõka. *Krõtõka*, 2006, nr 11.

⁵ A. S m o l a r, Poland: The radicals in power. www.eurozine.com.

⁶ Idee Demokraatliku Valiku Ühendusest (CDC) kui demokrateerumist edendavast ja "veel säilinud erinevuste kõrvaldamisele kaasa aitavast" instrumendist "Lääne- ning Musta mere regioonis" — mis, nagu rõhutati, on osa Euroopast — pakkusid esimestena välja Ukraina ja Gruusia presidendid oma ühisavalduses 2005. aasta augustis (Bordžomi deklaratsioon).

- CDC loodi Kiievis 2005. aasta detsembris kahepäevasel foorumil (asutajariikideks Gruusia, Ukraina, Läti, Leedu, Eesti, Rumeenia, Moldova, Sloveenia ja endine Jugoslaavia Makedoonia Vabariik). "Saakashvili algse ettepaneku järgi tulnuks regionaalne tippkohtumine korraldada Jaltas, et kriipsutada alla Euroopa jagamise Jalta-süsteemi hinguseleminekut ning vajadust kindlustada vabadust sfääris, mis varem kuulus Moskva mõju alla. Ukraina–Gruusia deklaratsioonis aga ei ole Jaltat nimetatud ei seoses tema sümboolse tähtsusega ... ega ka kavandatava tippkohtumise võimaliku toimumispaigana. See ettevaatusabinõu peegeldab selgesti Ukraina juhtkonna soovi parandada oma suhteid Venemaaga" (V. S o c o r, Saakashvili–Yushchenko "Borjomi Declaration" Broadens Euro-Atlantic Integration Vision. *Eurasia Daily Monitor* 15.08.2005, www.jamestown.org).
- 7 Ma ei taha kuidagi küsimärgi alla seada tõsise *Vergangenheitsbewältigung*'i tähtsust ega vajalikkust postkommunistlikes riikides. Tõsi on seegi, et ilma sidusate rahvuslike ajaloonarratiivideta oleks Ida–Euroopas raske ehitada üles uusi demokraatlikke poliitilisi riigivorme. Naiivne oleks aga uskuda, nagu tegeleksid ainult "demokraatia vaenlased" ning endised kommunistid ajaloomälu moonutamise ja vahendina ärakasutamise, või nagu oleksid antikommunistlikud narratiivid juba loomu poolest tõesed ja moraalselt kõrgemad.
- 8 A. M i l l e r, Was tun mit der kommunistischen Vergangenheit? *Transit*, 22 (talv 2001–2002), lk 131–144.
- 9 A. S e m j o n o v, Trudnõi võbor istorika: Istoritš eskaja pamjat, mifologija i genealogija. *Neprikosnovennõi zapas*, 2006, nr 3.
- 10 B. D u b i n, "Krovavaja" voina i "velikaja" pobeda. *Otetš estvennõje zapiski*, 2004, nr 5; saksa k–s: Goldene Zeiten des Krieges. Erinnerung als Sehnsucht nach der Breznev–Ära. *Osteuropa*, 2005, nr 4–6, lk 219–233.
- 11 Venemaa välisminister Sergei Lavrov oma artiklis: Uroki velikoi Pobedõ. *Diplomat*, 2005, nr 5.
- 12 Tsit.: C. L e g g e w i e, Equally Criminal? Totalitarian Experience and European Memory.
- 13 T. J u d t, Postwar. A History of Europe Since 1945. London, 2005. Eesti k–s: Pärast sõda : Euroopa ajalugu 1945. aastast. Tlk T. Värnik. Tallinn, 2007.
- 14 M. K u n d e r a, Un Occident kidnappé ou la tragédie de l'Europe centrale. *Le Débat*, 1983, nr 27 (november), lk 3–22. Eesti keeles: Pantvangis lääts. Tlk M. Talvet. *Looming*, 1989, nr 11, lk 1551–1560.
- 15 Vrd nt C. L e h n g u t h, Opfer Österreich. Erinnerungspolitik von Waldheim bis Haider. *Blätter für deutsche und internationale Politik*, 2006, nr 5, lk 609–618.
- 16 W. J i l g e, Zmagannja žertv. *Krõtõka* 2006, nr 5; ingliskeelne versioon: The Politics of History and the Second World War in Post-Communist Ukraine (1986/1991 — 2004/2005). Rmt–s: Divided Historical Cultures? World War II and Historical Memory in Soviet and Post-Soviet Ukraine. Ed. W. Jilge, S. Troebst. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, kd 54, 2006, nr 1, lk 51–82.
- 17 M. R j a b t š u k, Kultura pamjati ta politõka zabuttja. *Krõtõka*, 2006, nr 1–2.
- 18 T. Z h u r z h e n k o, The Myth of Two Ukraines. www.eurozine.com.
- 19 Stefan Troebst on pakkunud välja Ida–Euroopa "mälukskultuuride" klassifikatsiooni, kasutades kriteeriumina kommunistlikust minevikust ülesaamise edukust. Selle järgi seisavad juhvivad esimest, "tšempionide" gruppi — ühiskonnad, kus on saavutatud üldine üksmeel kommunistliku režiimi kui võõra ja väljastpoolt pealesunnitu suhtes — Eesti, Läti ja Leedu. Viimase rühma moodustavad tema klassifikatsioonis Venemaa, Valgevene jt — järjepideva autoritaarse traditsiooniga riigid, kes ei ole kommunistlikust minevikust selgelt distantseerunud.
- 20 W. J i l g e, Zmagannja žertv.
- 21 *The Day Weekly Digest* (Kiiev), 3.04.2007, nr 11.
- 22 Juš tšenko ei ole heroilist narratiivi siiski päriselt maha kandnud. 2005. aastal andis ta ukrainlasele, kes legendi järgi olevat 1. mail 1945. aastal heisanud Reichstagi hoonele punalipu, Ukraina kangelase aunimetuse. Niisiis ei soovi Ukraina hoolimata enda ohvristaatusesse seadmisest siiski jätta kõiki "fašismi üle saavutatud suure võidu" sümboolseid dividende Venemaale.
- 23 Stalini ohvrite teisi kategooriaid (rahvusvähemused, näiteks Krimmi tatarlased) on keerulisem rahvuslikustada. Eriti problemaatiline on aga lugu parteiaparaadis ja NKVDs toimunud puhastuste ohvritega.
- 24 See väljend kajastab lõppkompromissi: presidendi poolt parlamendile esitatud eelnõus seis selle asemel "ukraina rahvus".
- 25 D. A r e l, Was the Ukrainian Famine Really a Genocide? www.ukrainianstudies.uottawa.ca.
- 26 *Izvestija* 17.04. 2007.

Published 2008-06-12
Original in English
Translation by Triinu Pakk-Allmann
Contribution by Vikerkaar
(c) Tatiana Zhurzhenko
(c) Eurozine